ROMAN JELIĆ

INVENTAR ZADARSKOG KIRURGA A. FIORINIJA (1675)

I.

Prva imena liječnika u Zadru sreću se u dokumentima iz XIII. st.[1] Sigurno ih je bilo davno prije tog vremena samo nam njihova imena nisu ostala zabilježena. U Zadru i njegovoj bližoj okolici nađeno je više liječničkih sprava i instrumenata još iz rimskog doba, po čemu možemo zaključiti, da je već tada bilo liječnika u ovom kraju.[2] Ukoliko možemo uzeti kao točne navode zadarskog historika Bianchija,[3] u Zadru je god. 559. osnovan hospital u zadužbini rektora Bazilija, prvi na današnjem hrvatskom području, a među prvima i u Evropi. Kasnije, u zadnjim stoljećima Srednjeg vijeka, osnivani su mnogi drugi hospitali[4] kao zadužbine imućnih građana ili u sklopu raznih samostana. Tako je u XI. st. osnovan hospital sv. Martina, a god. 1460. bosanski plemić Grgur Mrganić osniva oporučno hospital sv. Jakova. Iako ove hospitale ne možemo smatrati pravim bolnicama, već nekom vrstom staračkih i siromaških domova, ipak se u nekima od njih pružala liječnička pomoć, dapače bilo ih je, koji su imali vlastitog liječnika i ljekarnu. Hospitalima nisu upravljali liječnici, već nestručna lica t. zv. priori.

Za zarazne bolesti postojali su lazareti, iako nije bila poznata prava bit zaraze. U njima su se izolirali siromašni bolesnici.[5] Za gubu je bio lazaret sv. Duha (sv. Lazara) u predgrađu, koji je popravljen god. 1428., a za kugu je bilo više lazareta.

Mlečani su otvorili vojnu bolnicu, kao i bolnicu za mornare, kažnjenike i galiote.[6]

Civilna bolnica je u Zadru otvorena tek god. 1804.[7] na mjestu mletačke vojne bolnice, koja je bila preseljena u druge zgrade.

II.

U XIII. st. osnivaju se u Italiji i drugim državama zapadne Evrope prve medicinske škole.[8] Zato liječnici dolaze u Zadar iz tih strana, skoro

isključivo iz Italije, osobito otkad je Zadar došao pod mletačku vlast sramotnom prodajom 1409. god. Mletačkim podanicima bilo je i zabranjeno pohađanje drugog sveučilišta osim padovanskog.[9]

Liječnici su bili gradski plaćeni namještenici. Uz liječnika (fizika) grad je imao u službi i kirurga. Obično su istovremeno bila po dva fizika i dva kirurga.[10] Uz njih su bili i ljekarnici (spezieri, specioli). I njihova imena zabilježena su nam također u XIII. st.[11] U gradu je bilo istovremeno više ljekarna i ljekarnika.[12] Spominju se i u gradskom statutu,[13] gdje im je propisano, da moraju držati lijekove nepatvorene i u redu, inače će im se spaliti na trgu. Međutim, u statutu se liječnici uopće ne spominju.

Plaća[14] liječnika bila je znatno veća od one kirurga, a i dužnost liječnika bila je odgovornija. Kirurzima su donekle konkurirali brijači, koji su se bavili naročito puštanjem krvi, omiljenim načinom liječenja mnogih bolesti kroz više stoljeća.[15] Imućni su plaćali liječniku ugovoreni honorar za liječenje.[16]

Domaćih liječnika bilo je malo sve do konca mletačke republike. Spominje se nekoliko Zadrana[17] i to većinom plemića. Školovanje je bilo skupo i omogućeno samo imućnim slojevima. Rijetki su i domaći ljekarnici. Kirurga domorodaca ima nešto više.[18]

Bolnice u pravom smislu nije bilo, kako smo rekli, za civilna lica. Liječnička pomoć se pružala u stanu bolesnika ili liječničkoj ambulanti. Liječnici (fizici) su prepisivali lijekove[19] kao i danas, a kirurzi su vršili operativne zahvate. Stoga su morali imati ambulante dobro snabdjevene instrumentima. Ti instrumenti popisani su u inventarima prošlih vremena. U njima su popisane i knjige i namještaj. Tako iz inventara možemo dobiti uvid u stručnu spremu, opću izobrazbu i socijalni njihov položaj. Takvih inventara je kod nas malo objavljeno.[20] Stoga mislim, da će biti od koristi objavljivanje inventara jednog zadarskog kirurga iz XVII. st. to više, što on sadržava dosta velik broj instrumenata i knjiga. To je inventar gradskog kirurga Anzola Fiorinija od 1675. god.

III.

Iz matica umrlih[21] doznajemo, da je Anzolo Fiorini umro dne 10. II. 1675. u visokoj starosti od oko 93 godine. Sutradan je bio zakopan u crkvi mjesnog samostana sv. Frane. Iz samog inventara se vidi, da je bio oženjen Uršulom Bonfiol vjerovatno 1622. god. i da je imao tri kćeri: Olivu udatu za Fr. Emmanuelija (1651), Juliju udatu za ljekarnika Armana Lantanu (1652) i Franceskinu, koja je ostala neudata. Nisam mogao doznati, odakle je Fiorini bio rodom ni gdje je učio. U maticama vjenčanih[22] spominje se Zuane Fiorini iz Župe (da Zuppa, 1646. god.) kao i Toma Fiorini (1648 i 1649). Možda je i kirurg Anđeo bio iz tih strana i zvao se neki Cvijetić.

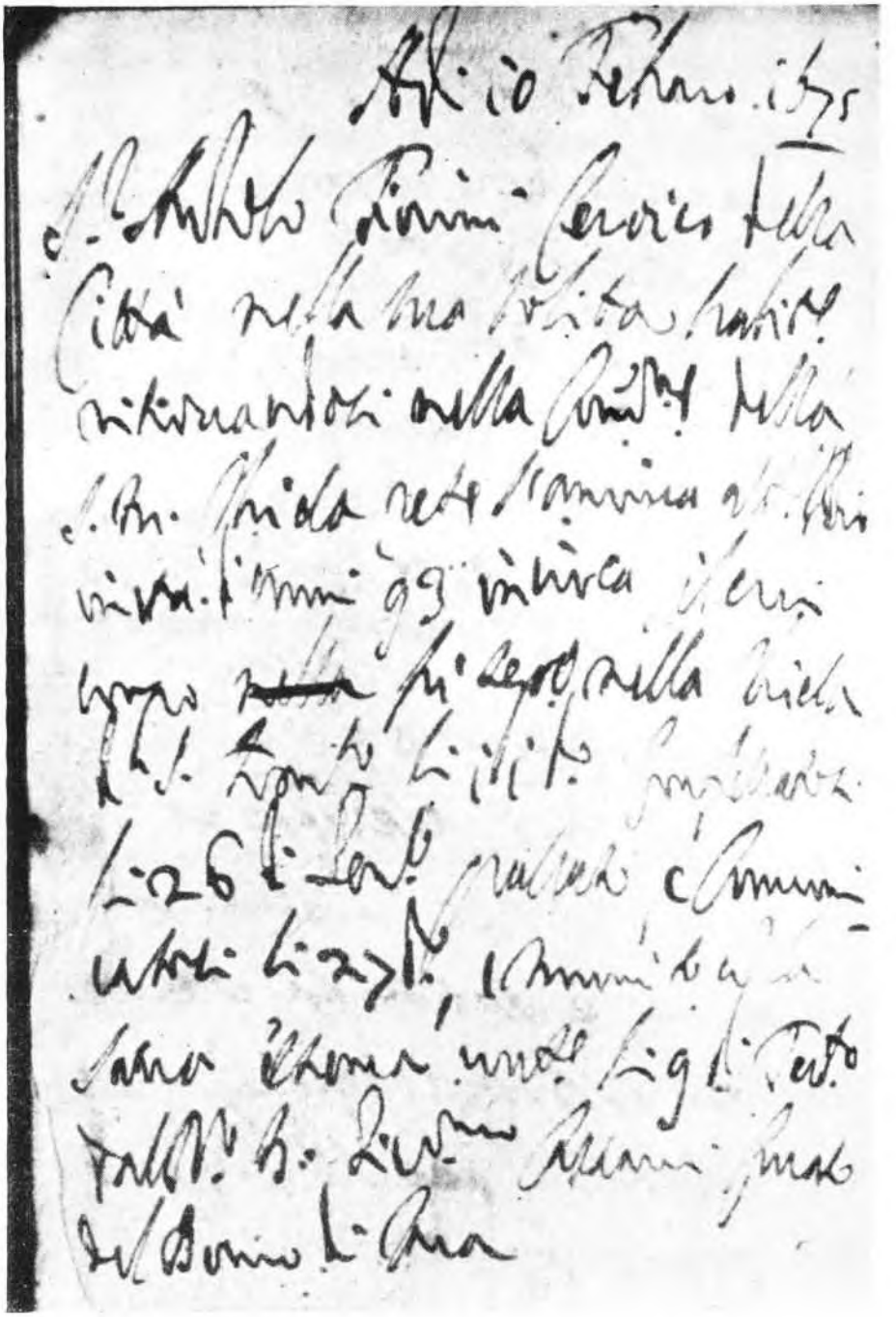

Sl. 1. – Rubrika o smrti A. Fiorinija iz Liber obituum V. (1674–1682) župe sv. Stošije u Zadru

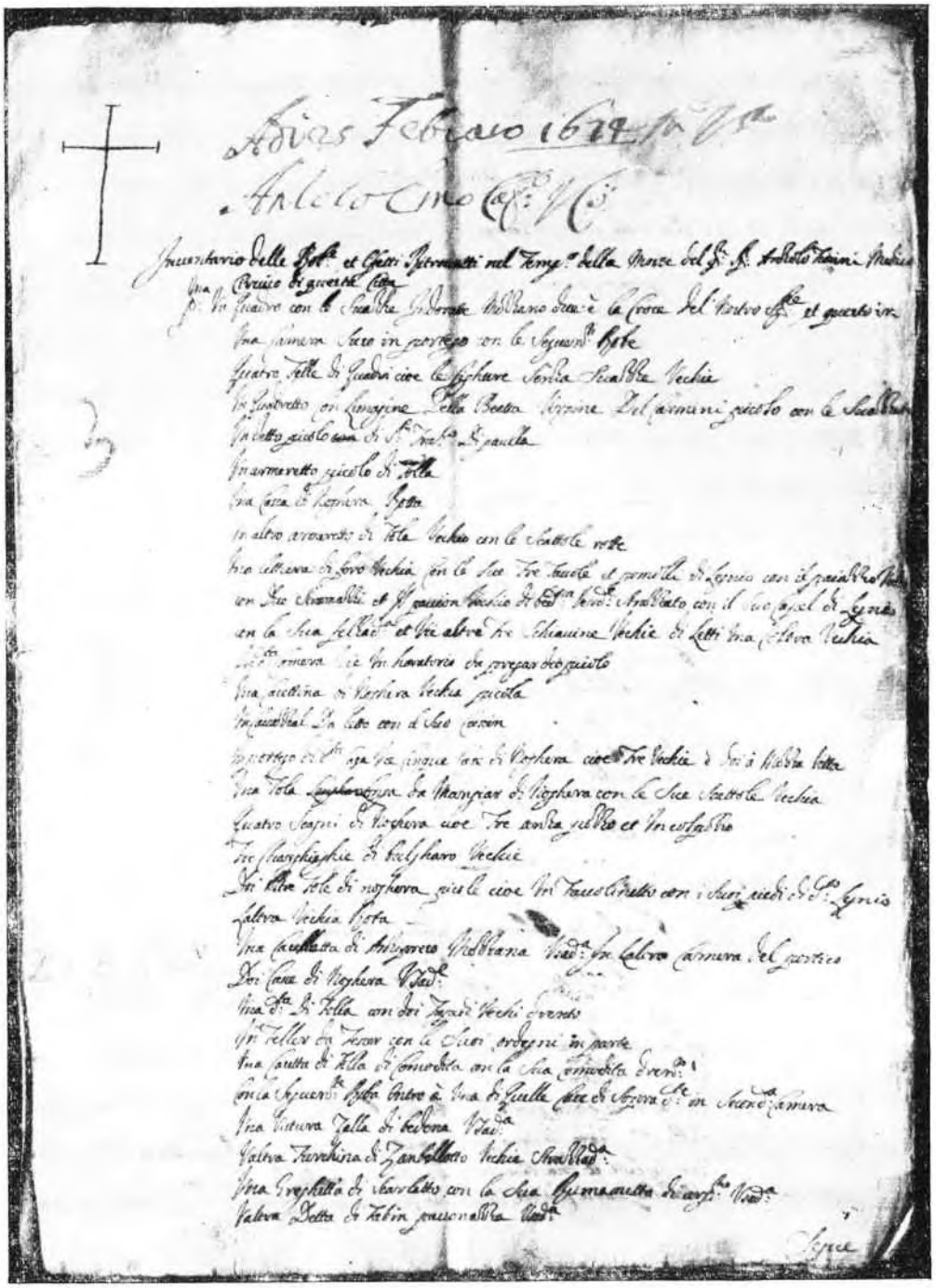

Sl. 2. – Prva stranica inventara A. Fiorinija

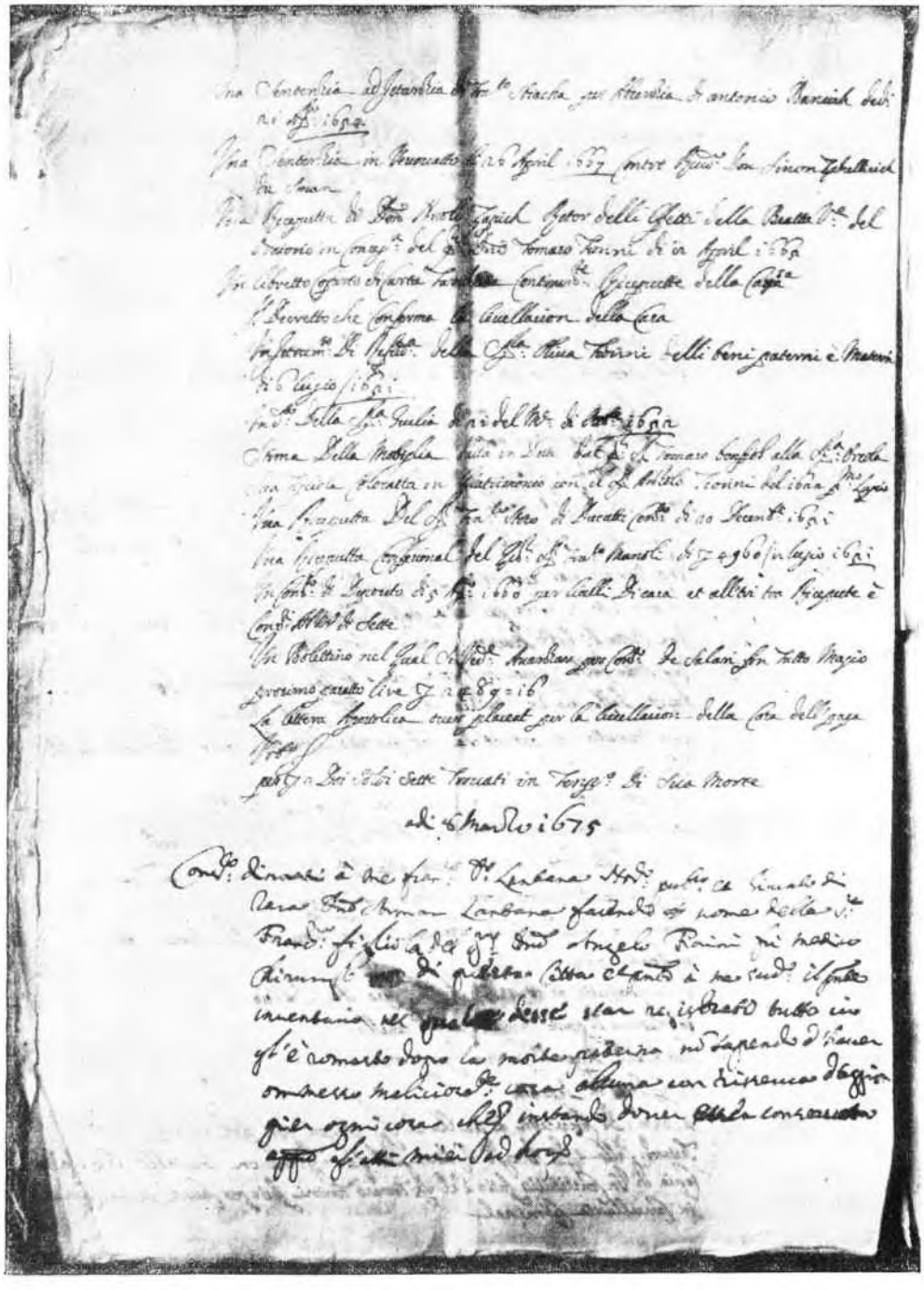

Sl. 3. – Zadnja stranica inventara A. Fiorinija

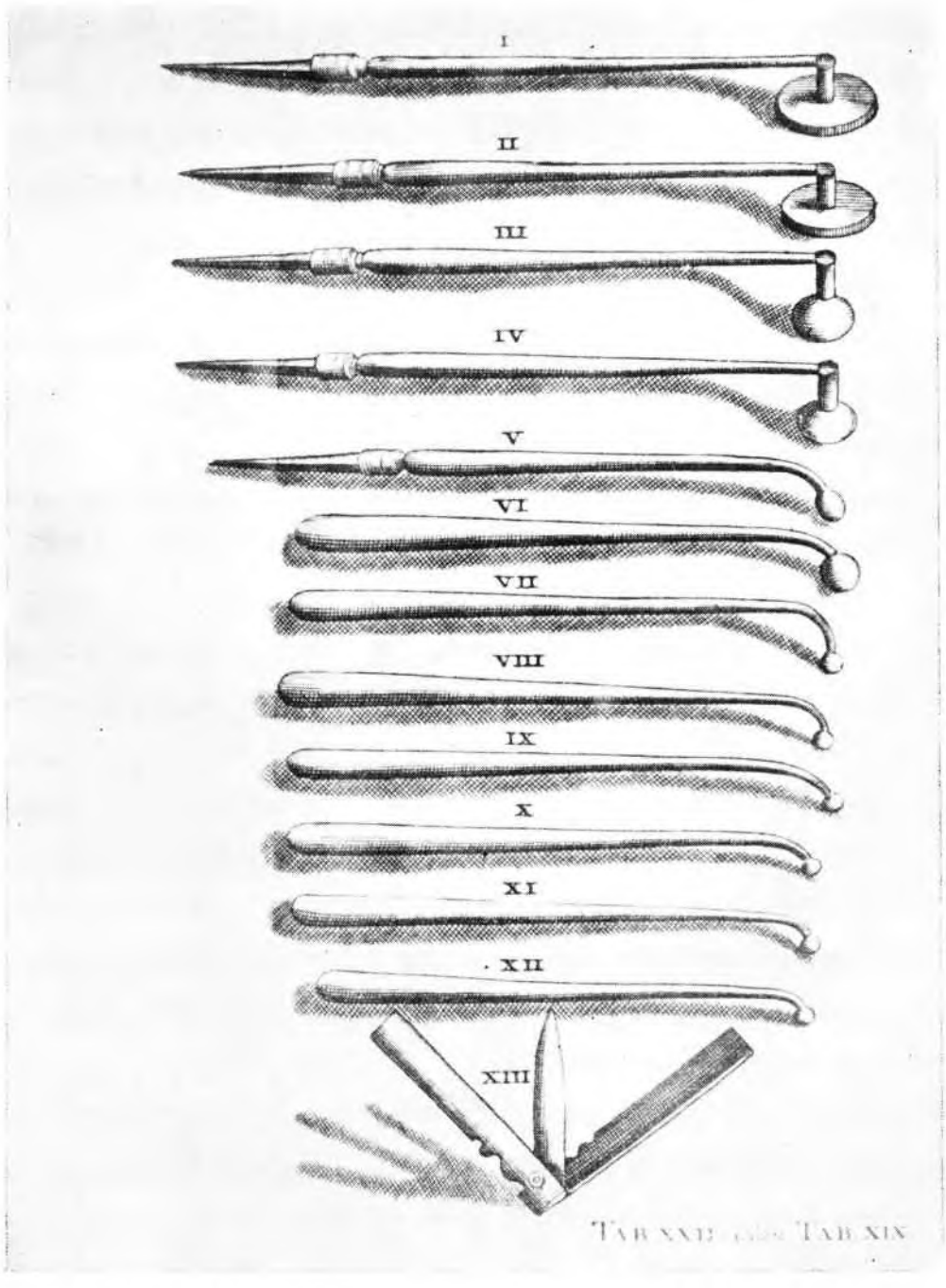

Sl. 1. – Razni kauteri (za paljenje antraksa, zaljevoj kariesa, hemoroida i t. d.) i skalpel za pustanje krvi iz vene

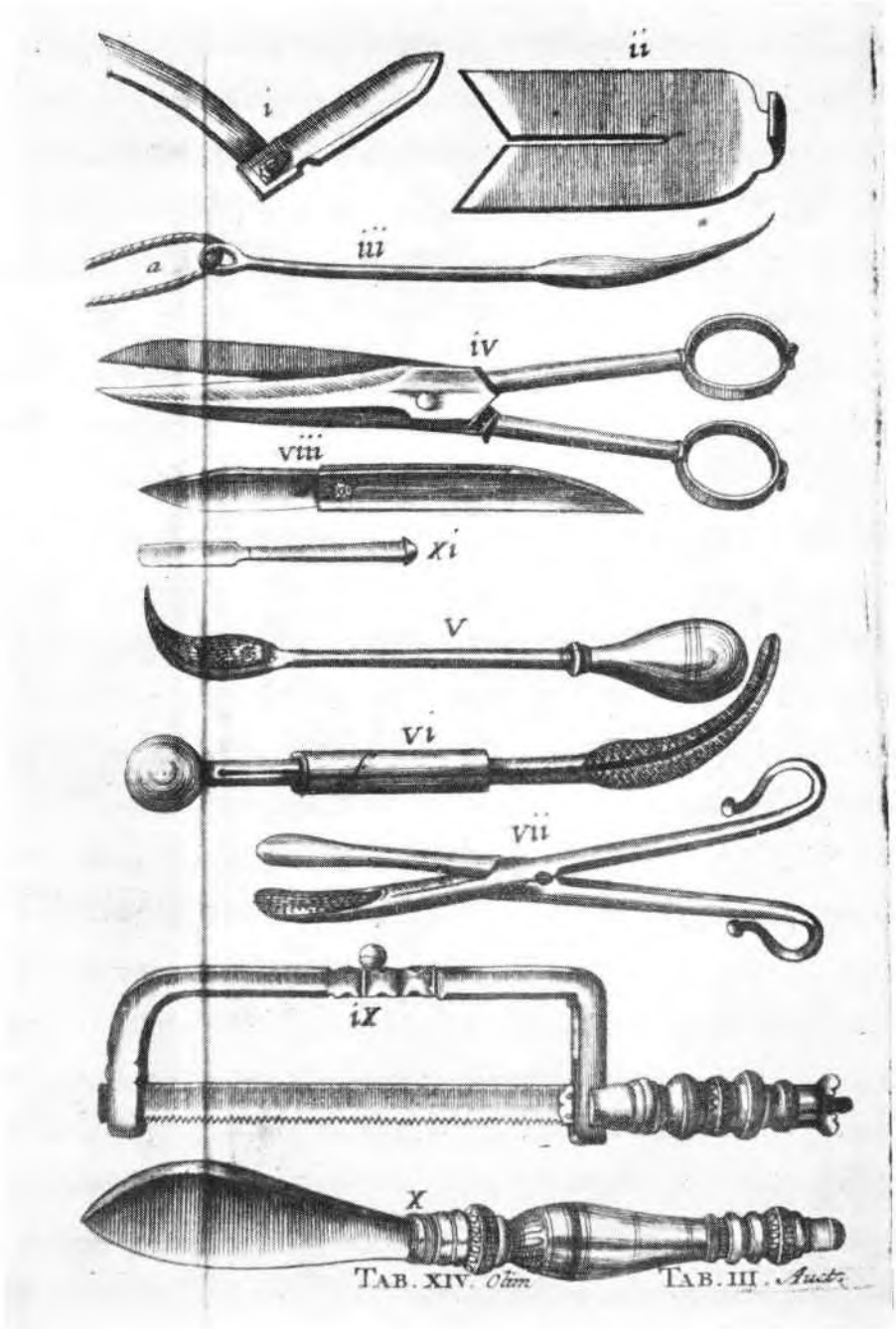

Sl. 5. – Razni kirurški instrumenti (skalpel, retinacutum, igla, škare, kuke za ekstrakciju kamenaca iz mokr. mjehura, pinceta, pila za amputacije i dr.)

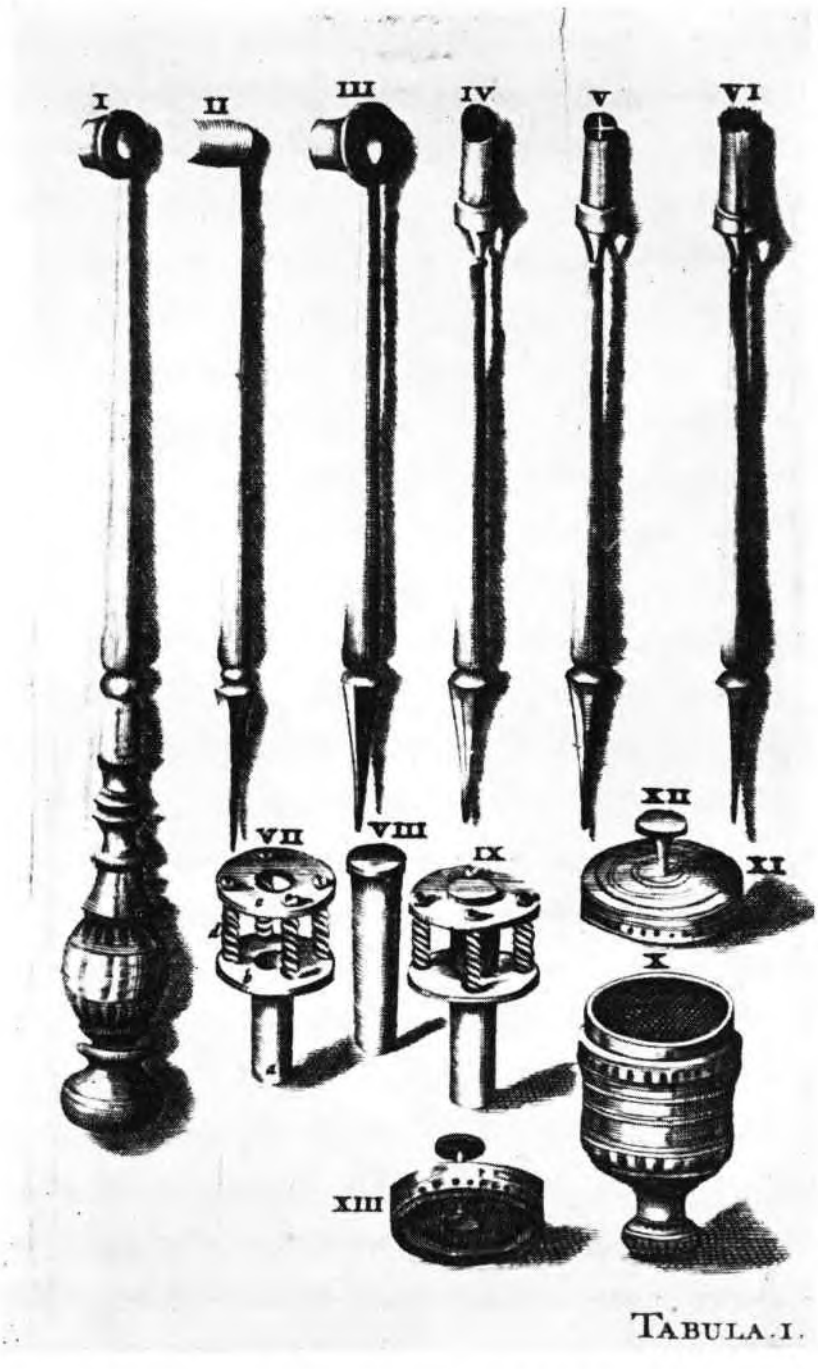

Sl. 6. – Instrumentarij za pravljenje fontanela (vještačkih rana paljevina)

Inventar je sastavljen u kancelariji zadarskog notara Fr. Lantane[23] (vjerovatno nekog rođaka kirurgova zeta Armana Lantane) 25. II. t. j. 15 dana iza smrti, a na osnovu popisa imovine koji je bilježniku donio kirurgov zet ljekarnik Arman Lantana uime svoje neudate svasti Franceskine, kako se vidi iz samog inventara. Inventar je napisan mletačkim dijalektom, koji je tada bio službeni jezik u Zadru. Po sadržaju se može podijeliti u 4 dijela, od kojih prvi sadržava popis pokućstva, odjeće, rublja i kuhinjskog pribora; u drugom dijelu je kirurški instrumentarij; treći dio sadržava popis knjiga, a četvrti razne kirurgove privatne spise.

Iz inventara se doznaje da je spomenuti kirurg imao stan od dvije sobe i kuhinje, a osim toga je imao vlastitu kuću u najmu. Namještaj je star, što nije čudnovato s obzirom na visoku dob od 93 godine. Upada u oči velik broj sanduka, koji su tada bili uobičajeni, a služili su za razne svrhe mjesto današnjih ormara. U njima se držala roba i druge stvari. Liječenjem se, čini se, nije više bavio zbog poodmakle dobi, jer od dvije sobe jedna je spavaća, a druga jedaća. Ambulanta se ne spominje. Ima nekoliko slika, među njima i uljenih. Krevet je željezni, ukrašen jabukama na uglovima, a oko kreveta je paviljon od finog platna. Posjeduje plahte, jastuke, razne vrste pokrivača, spravu za grijanje kreveta, sobni nužnik. – U jedaćoj sobi nalazi se stol od orahovine, sjedalice presvučene kožom i sagovi. Pribor za jelo se ne spominje (stolnjaci, ubrusi, tanjuri, čaše, noževi, viljuške i t. d.), kao ni nakit i dr. Sigurno je svega toga bilo, ali je pri inventariziranju zatajeno ili pokradeno, u što bi se moglo posumnjati po mnogim razbijenim ladicama. – Među odjećom spominju se haljine od finih tkanina (bedene, zambelota, škrleta, tabina, sukna), zatim zobuni, kaputi, košulje, rupci i t. d. Ne spominju se hlače, gaće, obuća, kapa. Ima i ženskih pregača. Moramo spomenuti, da je odjeća u ono vrijeme bila skupa, jer nije još bilo tvornica.[24]

Interesantno je, da posjeduje krosna (tkalački stan) s vitlićem za sukanje konca. Da se zaista upotrebljavao, potvrđuje nam osnova i potka, koje se spominju. Znači, da se tkalo i u građanskim obiteljima, a tim se bavila vjerovatno kirurgova supruga i kćeri. Među kuhinjskim namještajem imamo pribor za miješanje kruha, iako se kruh i javno u gradu prodavao, jer su poznate prodavačice kruha t. zv. pancogole.[25]

Naročito je interesantan kirurški instrumentarij.[26] On se nalazi u sanduku. Obilan je i raznovrstan, a sastoji od stotinjak komada. Tu se nalaze pile za amputacije, termokauteri za spaljivanje, kao i posebni kauteri za pravljenje vještačkih paljevina t. zv. fontanela. Spominju se dalje sprave za vađenje stranih tijela (krpa, metaka) i kosti, noževi za operacije, svrdla za bušenje, štrcaljke za ispiranje rana, strugala (raspatoriji) za kosti, pribor za šivanje rana, lancete, siringe i dr. Kirurg se bavio i zubarstvom, jer posjeduje kliješta za vađenje zuba. Bio je i ginekolog, jer ima vaginalno zrcalo, kao i kuku za vađenje mrtvorođenčadi. Za dječju praksu posjeduje aparat za klistiranje,

što je bilo u modi vremena. Čini se, da je sam pravio i ljekovite meleme, jer ima i za to potreban pribor. Šteta, što nam poimenično nisu navedena 22 instrumenta. Među njima je vjerovatno bio i instrument za vađenje kamenca iz mokračnog mjehura.

Od 50 knjiga oko 20 je medicinskih. Među auktorima ima nekoliko slavnih medicinskih pisaca XVI. stoljeća kao: Della Croce, Maggi, Rosaccio, Valverde, Da Vigo, Fallopio, Fioravanti i Mattioli. Zastupan je i poznati arapski pisac Mesue. Ima i nekoliko knjiga glasovitih humanista: Guarini, Ruccellai, Arrivabene. Ostale knjige su historijskog, filozofskog, beletrističkog i vjerskog sadržaja. Ima i knjigu o albanskom narodnom junaku Skender-begu, što nam nije čudno, jer je živio u doba ratova između Mletaka i Turske, koji su se vodili i u okolici samog Zadra. Jedna knjiga je pisana »starim pismenima«(?). Stručne knjige su od suvremenih pisaca i nisu samo iz padovanskog medicinskog kruga. Jedini Mesue je zastupan od starijih. Čudnovato je, da nema Hipokrata i Galena.

IV

Ovdje donosim prijevod prva tri dijela inventara, t. j. popis namještaja i odjeće, zatim instrumentarija i na koncu knjiga. Četvrti dio sam izostavio, jer sam smatrao, da nije važan s medicinskog stajališta. On sadržava 42 razna spisa (scritture). Iz tog dijela se vidi, da je bio oženjen Uršulom Bonfiol, da je imao dvije udate kćeri, koje je opremio mirazom, da je imao kuću u najmu, uložnu knjižicu i t. d.

Prijevod inventara:

Dne 25. veljače 1674. M. V.[27]

(U vrijeme) Andjela Ema kapitana i potkneza[28]

Inventar predmeta i stvari (robe et efetti) nađenih u vrijeme smrti pok. g. Andjela Fiorinija, liječnika kirurga ovoga grada. – Najprije:

Jedna slika (quadro) prosječna (mezzano) s pozlaćenim okvirom, na kojoj je križ Našega Gospodina.

A u sobi gore u hodniku nađene su od stvari:

Četiri stare uljene slike (telle), t. j. figure bez okvira.
Jedna mala sličica s likom bl. dj. Marije Karmenske s okvirom.
Jedna mala sličica sv. Frane Paulskoga.
Jedan mali drveni ormarić (di tolla).
Jedan razbijeni sanduk od orahovine (cassa di noghera).
Jedan drugi stari drveni ormarić s razbijenim ladicama.

Jedan stari željezni ležaj (lettiera) sa tri daske, drvenim jabukama (pomeli), starom slamaricom (paiazzo), dva madraca (stramazzi), starim poderanim paviljonom (pauion) od zelene bedene,[29] s drvenim začeljem (capel), pustenim pokrivačem (felzada), a osim toga tri druga vunena pokrivača (schiavine) za postelju i jedan stari jorgan (coltra).

U istoj sobi nalazi se i malo klecalo za moljenje Boga (horatorio).

Jedna mala stara posteljica (coccetina) od orahovine.

Jedno uzglavlje (cauazzal) za postelju s jastukom (cussin).

U hodniku (portego) iste kuće nalazi se pet sanduka od orahovine, t. j. tri stara i dva polovna (a mezza vitta).

Jedan stari dugi jedaći stol od orahovine s ladicama.

Četiri stolca (scagni) od orahovine, t. j. tri bez naslona (pozzo), a jedan s naslonom.

Tri stare sjedalice (charghieghie) presvučene kožom (bulgharo).[30]

Dva druga mala stola od orahovine, t. j. jedan stolić s nogama od istog drva, a drugi stari razbijeni.

Jedan sandučić od čempresovine (ancipresso) upotrebljavan, obični.

Dva upotrebljavana sanduka od orahovine.

Jedan rečeni od jelovine sa dva stara saga (tapedi) u njemu.

Jedna krosna (teller da tesser) s odgovarajućim priborom posebno.

Jedan drveni sanduk za vršenje nužde (cassetta di comodità).

U jednom od navedenih sanduka u drugoj sobi nalazi se:

Jedna žuta nošena haljina od bedene (vistura di bedena).

Druga modrikasta od zambelota[31] stara i poderana (turchina di zambellotto).

Jedan nošeni škrletni ogrtač (greghetta)[32] sa srebrnom »rumanetom«.[33]

Drugi rečeni nošeni od tamnomodrog tabina[34] (di tabin pauonazzo).

Jedan smotak osnove od obične vune od oko 20 lakata sa potkom.

Jedan stari crni sukneni poderan kaput (feraglil di pano).[35]

Dva zobuna (zipone),[36] jedan od vunice (rasetta), a drugi od starog sukna.

Četiri ženske košulje posve nove.

Šest nošenih ženskih košulja.

Tri rečene muške stare.

Pet pari upotrebljenih plahta (linzioli).

Dva para starih jastučnica (intimelle).

Šest starih rupčića za nos (faccioli per naso).

Šest ženskih starih pregača (traverse).

Četiri lakta (brazza) svijetlog platna (tela).

Jedan par izvezenih rukava (maniche lavorate) od svijetlog platna.

Četiri lakta čipaka od debelog konca (merli di ace grosse).

Osam lakata starih čipaka od crne svile.

U spomenutoj sobi nalazi se vitlić za krosna (molinel del teller), sa željeznom šipkom (bachetta).

U kuhinji se nalaze ovi predmeti. Najprije:

Dva stara razbijena drvena sanduka.

Jedan stari dugi stol od jelovine (tauola di albeo).

Jedna rečena »pustizza«[37] stara sa stalkom (caualletti).

Dva kredenca od orahovine, jedan veliki i jedan mali, jedan razbijen, a drugi polovan.

Jedan veliki stari drveni razbijeni ormar (armer di tola).

Dva zemljana lonca (lavezzi).

Dva željezna ražnja (spedi), komoštre (catena di foco) s malim željeznim žaračem (fero da foco).

Jedna razbijena tava (fersola).

Jedna razbijena rešetka za pečenje (gradella).

Jedan stari mijeh za vatru (follo da foco).

Jedan razbijeni ribež (gratacasa).

Tri stara vrča (bocalli).

Jedan zemljani lonac od jednog sića (pignatta di tera di un secchio).

Jedan rečeni mali.

Jedan vrč za ulje i jedan rečeni za ocat.

Jedne naćve za miješenje kruha (albol da far pan) sa kopanjom (concolo), s malim stolom i jednim strugačem (raschia).

»Daro« (?) tri stara mjedena svijećnjaka (candellieri di otton).

Jedna mala mornarska košara (cesto da marina) i jedna druga bez poklopca.

Jedno staro sito za kruh (tamiso da pan).

Jedan ugrijač za krevet (scandalletto).

Jedan mali kameni mužar za golube i kokoši (morter di piera da colombi e galline).

U prvoj sobi u jednom sanduku nalaze se ovi kirurški instrumenti (feri di ceroico). Najprije:

Tri pilice (seghette) i jedno sječivo (lametta) bez drška za separacije (da far separacion).[38]

Sedam svrdala (trapanni), t. j. tri muška i četiri ženska.

Pet termokautera[39] (feri da dar il botton di foco).

Četiri rečena za paljenje rana (da dar foco a piagho).

Instrument za fontanele[40] (madrifero da fontanella).

Dvije štrcaljke za rane (schizzettini da feritte), t. j. jedna mjedena, a druga limena (otton, latta).

Jedna rečena od bjelokosti (auoglio).

Jedno željezno zrcalo za maternicu (un ferro speculum utteri).

Jedna kuka za vađenje mrtvorođenčadi (rampin da cauar le creature morte).

Jedan speculum Moris.[41]

Dvije ručice za svrdla.

Pet kliješta za vađenje zuba (feri da cauar denti).

Jedan instrument za vađenje metaka ili zapravo za vađenje krpa (caua balle o vero caua strazze).

Jedan rečeni mali.

Dva rečena instrumenta za vađenje metaka.
Dva druga instrumenta za vađenje kosti (da cauar ossi).
Trinaest različitih strugala (raspatori diuersi).
Jedna kutijica za pravljenje fontanela (bossolo da far fontanelle).
Jedan nožić (scarpelletto).
Dvije ručice za instrumente (manichi da inuidar feri).
Jedan instrument za pritiskanje jezika.
Jedna cjevčica od bjelokosti za klistiranje djece (spoletta di uoglio di seruicial da creature).
Kutijica s iglama za šivanje rana sa dvije igle u njoj (bussolo da haghi da cucer feritte).
Jedna kutijica sa šest lancetica (stuchietto con sei lancettine).
Rečena sa dvije lancete.
Jedan veliki nož (gamautto).
Jedna lopatica za pravljenje melema (spatola da far boletini).
Jedan šiljast nož (scudeghin).
Kutija sa škarama (forfetta di busta).
Srebrna štrcaljka (serenga) sa srebrnim bodežom za rane (stiletto).
Držak za igle za udivanje strune (manico del hago da passar li sedagni).
Dvadeset i dva druga instrumenta (feretti) spomenute struke bez imena.
U naprijed rečenoj prvoj sobi nalaze se ove knjige. Najprije:
Jedna Gian Andree Dalla Croce.[42]
Jedna rečena Giovanija Dalla Croce, obje o Kirurgiji.
Jedna knjiga ..... Svih svetaca.
Jedna rečena Bartolomea Maggia[43] Bolonjca liječnika i filozofa.
Jedna rečena Gius. Rosazzija[44] Microcosmo.
Jedna rečena Augustinca Giorg. Mellichija, O sastavu lijekova (Delle composision di medicamenti).
Jedna rečena velika Giov. Valverde.[45]
Jedna rečena preč. pre. Ces. Franziottija, O razmišljanju prije i poslije pričesti (Delle pratiche di meditazioni per avanti e dopo la comunion).
Jedna rečena Batt. Quarinija,[46] ferarskog plemića, podijeljena u sedam poglavlja.
Agost. di Michele, Gramatic. instituzion. libris (!) quator.
Jedna knjiga don Fra. Cornellija trevizanskog biskupa.
Jedna rečena modenskog fizika kirurga Gabr. Fallopija,[47] Kirurgija (Ceruigia).
Jedna rečena presv. g. Alberta Pija Bartolomea Trafichettija.
Jedna rečena Gian di Vico.[48]
Jedna rečena Gius. Rosaccija.
Jedna druga Giov. Valverde, Anatomija ljudskog tijela (Anatomia del corpo humano).
Jedna knjiga pisana rukom, a pokrivena pergamenom, O kirurgiji (De Ceruigia).

Jedna rečena dijelom tiskana, a dijelom pisana rukom dječaka, O pučkoj medicini (Di medicina volgare).

Jedna knjiga Claud. Pozza, O Ciceronovim poslanicama (Locuzione delle epistole di Cicerone).

Jedna rečena slavnog i kreposnog čovjeka Leonarda Fioravantija[49] Bolonjca.

Jedna rečena Gius. Santinija iz Luke (Luchese) »speciale al cavallo«(?)

Jedna rečena Augustinca Giorg. Mellichija, Zabilješke (Dell avverimenti).

Jedna rečena Giov. Talgacija, Tabla (Tavola).

Jedna rečena Giov. Rucellija,[50] i Ant. Maria Poiana.

Jedna rečena O četiri ekstremna događaja čovjeka (Di quatro extremi avvenimenti del huomo).

Jedna rečena Giov. Tattija.

Jedna rečena velika Matiolija,[51] Tabla lijekova za sve bolesti ljudskog tijela (Tavola di rimedi di tutti i morbi del corpo humano e dai descosi(?).

Jedna mala Giov. Mesue,[52] O običnim purgativima (De semplici purgativi),

Jedna rečena Silv. Linac (?) Prvi čin prva slika (Atto primo scena prima).

Jedna malena mons. Pietra Camporija komendat. sv. Duha u Rimu.

Jedan Evangelistar adventa.

Jedna knjiga Giov. Andrea, Della Croce.

Jedna rečena Greg. Callestanija Parmanca, Opažanja (Osservazioni).

Jedna rečena Mantovanca Lodov. Arrivabene.[53]

Jedna rečena slavnog liječnika ms. Gian Battista Zapatte da Giusepe, Kirurške znanosti (Scienzi ciruice).

Jedna rečena glasovitog liječnika i kirurga Bolonjca Leon. Fioravantija.

Jedna rečena fiorentinskog tajnika Premija.

Jedna druga knjiga Polibija(!),[54] O historiji (Delle istorie).

Jedna druga filozofa Gian Batt. Suscija(?).

Jedna druga Gior. Card.(?) Liber quator, bez početka i svršetka.

Jedna druga bez početka, De homine cuius sunt libri(!).

Jedna rečena O Skander-begu,[55] bez korica i bez početka.

Jedna rečena O toskanskim i latinskim elegancijama (Delle eleganze toscane e latine).

Jedna rečena O povijesti i ratovima Francuske (Delle istorie et guere di Francia).

Jedna rečena bez početka i svršetka.

Dva druga komada malih rasparanih knjiga.

Jedna knjiga O presv. Djevici od Ruzarija.

Jedna rečena bez početka i svršetka Praksa iskustva (Pratica di sperienza).

Jedna stara Cvijet kreposti (Fior di virtu).

Jedna knjiga pisana starim pismenima (in caratere antico).

BILJEŠKE

[1] Brunelli V., Storia di Zara, il comune in sul finire dei tempi di mezzo, Archivio storico per la Dalmazia XVIII., Roma 1934, 384. – Prvi liječnik, kojega Brunelli spominje, bio je »mastro Damiano medico« 1252. god.

[2] Grmek dr. M. D., Pregled povijesti zdravstvenih prilika u Zadru, Liječnički vjesnik LXXII., Zagreb 1950, 178.

[3] Bianchi C. F., Zara cristiana I., Zara 1877, 522.

[4] O zadarskim hospitalima i lazaretima cfr.:
De Benvenuti A., Storia di Zara dal 1409–1797, Milano 1944, 316
Bianchi o. c., 517.
Grmek, o. c.
Brunelli, o. c., 385.
Brunelli V., Storia di Zara, Venezia 1913, 408.
Jelić dr. R., Problematika zadarske bolnice, Glas Zadra, 1953, br. 133.
Rammentatore zaratino, Zara 1858.

[5] Gunjača dr. S., Repertorium actuum domini Antonii de Zandonatis olim publici et iurati notarii Jadre, Starine, knjiga 42, Zagreb 1949, 276: »1501, 3 maggio, procura per Bortolo Crajacich dalla Ponta d'Olbo, in persona di Stefano Cvitoevich giudice d'Olbo, per vender tanti nobili e stabili suoi, per ricavar soldo da poter pagar ducati 5 d'intrata nell'ospital di S. Lazzaro fuori di Zara, essendo egli Bortolo opresso dal mal di S. Lazzaro, per potervi esser accetato«. – Prema ovom podatku čini se, da su gubavci morali plaćati za smještaj u leprozorij, jer je Bare Krajačić iz Oliba bio prisiljen prodati dio imanja da bude primljen.

[6] O vojnoj bolnici u Zadru cfr.:
De Benvenuti A., o. c., 320.
De Benvenuti A., Zara nella cinta delle sue fortificazioni, Milano 1940, 181, 184, 193–194, 208, 210, 226, 228, 234, 236, 239.
Bianchi, o. c., 522.
Državni arhiv u Zadru, Spisi general, provid. Belegno G. A. (1617–1622) lib. II. 12–13 i 45.
Jelić dr. R., Značajan jubilej Opće bolnice u Zadru, prilikom 150. godišnjice osnutka civilne bolnice, Glas Zadra, Zadar 1954, br. 180.
Sabalich G., Guida archeologica di Zara, Zara 1897, 457.
Vojna bolnica je nosila razne nazive (ospedale per milizie italiane ed albanesi, ospedale d'Albanesi e Croati, ospedale d'Italiani ed Epiroti, ospedale per le milizie, l'ospedale militare, l'ospedale della SS. Pietà, ospedale dei SS. Sebastiano e Rocco. – Od 1804. je preseljena u bivši samostan sv. Nikole i nosi ime ospedale militare di S. Nicolo). Za kažnjenike i galiote bila je posebna bolnica. U spomenutim spisima gen. prov. Belegna ova nosi naziv sv. Augustina. Imala je 1 posebne liječnike.

[7] Jelić dr. R., o. c. (Značajan jubilej i dt.). Donijeti su podaci o osnivanju ili bolje rečeno o pretvaranju vojne u civilnu bolnicu.

[8] Stanojević dr. V., Istorija medicine, Beograd 1953, 265.

[9] Grmek, o. c.

[10] Brunelli, o. c. 383. – Uz gradskog fizika i kirurga bilo je i drugih.

[11] Brunelli, o. c. 384. (Orlandino e Albertino 1289).

[12] O zadarskim ljekarnama i ljekarnicima cfr.:
De Benvenuti A., o. c. 324.
Brunelli V., o. c., 384.
Grmek M. D., Ljekarništvo u srednjevjekovnim dalmatinskim gradovima, u »I. kongres farmaceuta FNRJ«, Zagreb 1954, 196–214.
Gunjača S., o. c. 264, 269, 276.
Antiche farmacie, Littorio dalmatico, Zara 1931, br. 73.
Župni ured sv. Stošije u Zadru, Libri matrimoniorum I. (1576–1593), II. (1593–1604), III. (1604–1613). I drugi.
Brunelli donosi imena prvih ljekarnika iz XIII. i XIV. st. – U članku »Ant. farmac.« spominju se ove ljekarne: »Alla fortuna« (1600), kasnija ljekarna obitelji Andrović s promijenjenim imenom »Al redentore«. Zatim se spominje ljekarna bergamske obitelji Bianchi (1561) s imenom »All'angelo«. Treća ljekarna spomenuta u

članku je »Alla fortuna« (1806) vlasništvo Alesanija, kasnije (1821) Brčića. Navedena su imena nekoliko ljekarnika. – U Repert. Zandonatisa spominju se ljekarnici Nijemci Gregorio Arman qn. Zuane Armani »spicier Tedesco« (1502), otac i sin. Dalje se spominju Budanich Zorzi spicier (1506, 1512). – Benvenuti donosi podatak o Bianchijevoj ljekarni da je osnovana 1561. — Grmek donosi vrlo lijepo pregled razvitka ljekarništva u dalmat. gradovima od prvih početaka s brojnim arh. podacima i značajnim imenima ljekarnika i ljekarna, narodnosti ljekarnika, načinu osnivanja ljekarna i t. d. – U spomenutim maticama vjenčanih u kratkom pregledanom razdoblju (1576–1613) našao sam imena ovih ljekarna i ljekarnika: »Dalle doi spade« (1587 ljekarnik De Lioncin Giacomo), »Della fede al campo« (1588–1613, spominje se ljekarnik Boselli Oratio. Jedan Boselli spomenut je i u cit. članku »Farmac. ant.« u ljekarni »Alla fortuna«), »Leon d'oro« (1603–1605 ljekarnik Moro Constantin), »Alla testa d'oro« (1599–1604 ljekarnik Scandali Zanantonio, a od 1611–1613 Mutio Francesco d'Ancona). Osim navedenih spominju se u maticama još ovi ljekarnici (spezial, spitier, spicier, aromaticho, mercante): Benvenuto Emilio (1579–1592), Better Zanantonio da Bergamo (1605–1606), Brunor Jordan da Vicenza (1609–1610), Ceroti Anzolo (1576), Lalich Matio (1603), Malzapello Zuane da Parma (1580–1599), Malzapello Ercule (1580–1591). Di Nobili Anibal (1591), Di Nobili Ercole (1592–1608), Di Nobili Zuane (1588), Trifon da Risano (1587). – »Dalle doi spade« nije izričito navedeno, da je ljekarna, ali kako se u maticama ne navodi ime ni za jednu radnju osim ljekarna držim, da se radi o ljekarni. – Ljekarnu je imala vojna bolnica i hospital sv. Marka.

[13] Statuta Jadertina, Venetiis 1564, 105.

[14] O plaćama liječnika i kirurga cfr.:
Brunelli V., o. c. pod 1), 383 i 388.
Grmek, o. c. 180.
Benvenuti A., o. c., 323.
Ljubić S., Relationes et commissiones Venetae I., Zagreb 1876, 201. Brunelli navodi, da je 1347 primar, fizik imao godišnju plaću (uračunavši i 15 dukata za stanarinu) od 215 dukata, sekund. fizik ukupno 78 dukata, primar. kirurg 84 dukata, sekund. kirurg. 37,5 dukata. – Grmek kaže, da je plaća fizika bila blizu tri puta veća od plaće kirurga, a pet puta veća od plaće učitelja. – Benvenuti piše, da je u početku XV. st. fizik imao plaću od 210 dukata, a kirurg 100 dukata na godinu. – Ljubić za 1527. ima ove podatke: »per el salario del medico physico L. 125 al mese, all'anno L. 1500. Per medico chirurgo a L. 50 s. (soldos) 15 al mese, all'anno 609, 12. – Summa L. 2109, 12. – (O vrijednosti mletač. novca cfr. Brunelli V., Storia di Zara, il comune in sul finire dei tempi di mezzo, Arch. stor. per la Dalmazia XVIII., Roma 1935. 557–558). – Liječnika je plaćala gradska općina, a prema Brunelliju (o. c. pod 1).. str. 388) kasnije je plaćala Venecija, kojoj je grad ustupio zadarske otoke.

[15] Brunelli, o. c. pod 1)., str. 384 donosi, da je jedan brijač 1385 na smrti ostavio uz ostalo »due sagitte a signando e due tenaglie (per cavar denti)«.

[16] Brunelli V., o. c. pod 1). str. 385 donosi prijepis ugovora iz 1384. sklopljenog kod notara Articutiusa di Domenico između zadar. liječnika Nikole De Piperis i ribara Jadrija Kuglerašića iz Kali (otok Ugljan), gdje se liječnik obvezuje, da će u roku od šest mjeseci za honorar od 60 dukata izliječiti od gube (lepre) ribareva sina Ivana.

[17] Djelomične popise zadarskih liječnika i kirurga donose:
Brunelli V., o. c. pod 1), str. 384.
Benvenuti A., o. c. str. 323.
Sabalich G., Vecchie storie zaratine, Zara 1913.
Grmek, o. c.
Sabalich donosi popis prema zadarskom Anonimu, a Benvenuti se služi Sabalićevim popisom. – Grmek donosi imena važnijih liječnika. – Pojedinih imena liječnika ima i kod drugih pisaca. — Primijetio sam, da Sabalićev, a prema tome i Benvenutijev popis nije sasvim pouzdan, a i nepotpun je. Tako Sabalić stavlja kirurga Fiorinija u 1690. god., međutim on je umro 1675. Među liječnike fizike ubraja Pietra Agrestu, a iz matica vjenčanih (vidi bilj. pod 12) vidi se, da je Agresta (Grespino, Agrestin) bio kirurg,a ne fizik (spominje se od 1581–1584). Stef. Cortese (zadarski plemić) bio je prema maticama gradski fizik od 1592. (spominje se do 1606.), a

Sabalić ga stavlja u 1620. (možda je i tada još živio). – U spomenutim maticama nalaze se još ovi liječnici, koje ne donose ni Sabalić ni Benvenuti: Grisogono Lodovico, plemić zadarski, dottor fisico (1593–1609), Monaldi Octavian fisico di Zara (1578–1582), Rastelli Piero medico fisicho (1611), Vetroco Lorenzo psichico (1578), Zen Federico medico salariato di Zara (1589). – U već spomenutom Zandonatijevu repertoriju (vidi bilj. 5) na str. 330 nalazi se medico fisico Torisella Franceso (1510 god.).

[18] Sabalich G., Vecch. stor., spominje 4 kirurga s hrvatskim prezimenom (Stupich Fr., Stapsich Fr., Restich Gior., Harbicich Martin). – U spisima zadarskih notara Stupich se spominje na više mjesta od 1487–1523 kao »aromatarius et cyroicus« (Franciscus Stupich cognominatus Turcus). Imao je posjed »sub monte Ferreo« (danas Bili brig kod Zadra) i mlin u Žrelcu. (Drž. arhiv u Zadru, SZN, Johannes De Saladio b. II f. II/9. – Johannes Franc. Grisinus b. II., f. II/11. – Philippus Raymundus b. I., f. I/1. – Presbiter Petrus De Pago b. I., f. I/2. i b. II., f. II/7, zatim b. III., f. III/3. – Stupich se spominje i u Repert. Zandonatisa (vidi bilj. 5, str. 330, god. 1510) i u spisima samostana sv. Marije (Drž. arh. u Zadru, Spisi sv. Marije 1500–1600). – God. 1482. spominje se zadarski kirurg Franc. Sersich de Busana »medicans in cyrurgia in Jadra« (Drž. arh. u Zadru, SZN Johannes De Saladio b. II., f. II/9).

[19] Brunelli, o. c. pod 1), str. 384 donosi 4 interesantna recepta sa praznih stranica zadarskog rukopisnog statuta (statuto membranaceo od 1305. god., koji se čuvao u biblioteci zadarske gimnazije i vjerovatno uništen pri bombardiranju Zadra u zadnjem ratu, ukoliko nije odnesen u Italiju. Drugi primjerak ovog statuta bio je u franj. samostanu u Dubrovniku). – U članku »Vecch. farmacie« navedenom u bilj. pod 12) spomenute su razne stvari, od kojih su pravljeni lijekovi.

[20] Brunelli, o. c. pod 1), str. 384 donosi popis instrumenata iz inventara jednog zadarskog kirurga od 1392. god., a Fancev F. inventar jednog varaždinskog liječnika iz početka XVII. st. U inventaru Fanceva nema uopće instrumentarija, a samo 17 knjiga, većinom bez naslova (Vidi Fancev F., Ostavina varaždinskog liječnika iz početka XVII. vijeka. Liječ. vjesn. LIII, Zagreb 1931, 337).

[21] Župni ured sv. Stošije u Zadru, Liber obituum V. (1674–1682): »Adi 10 febraio 1675. – Sr. Anzolo Fiorini ceroico della città nella sua solita habitazion ritovandosi nella communione della S. M. chiesa rese l'anima al Dio in età d'anni 93 in circa. Il cui corpo fu sepolto nella chiesa di S. Francesco li 11. dtto., confesatosi li 26 decem. passato e communicatosi li 27 dtto, munito con la sacra estrema unzione li 9 dtto. dal rev. don Giacomo Cassani curato del domo di Zara«.
ventarij br. 3.

[22] Župni ured sv. Stošije u Zadru, Liber matrimoniorum V. (1632–1655).

[23] Drž. arh. u Zadru, SZN Franc. Lantana (1669–1687), busta unica, fasc. V. Inventarij br. 3.

[24] Za odjeću i namještaj stana cfr.: Molmenti P., La storia di Venezia nella vita privata, IV. ed., Bergamo 1905. – Muratori L. A., Le antichità italiane, Milano 1751. – Brunelli V., Storia di Zara, il comune in sul finire dei tempi di mezzo, Archivio storico per la Dalmazia, XIX, 55.

[25] U spomenutim maticama vjenčanih (vidi bilj. pod 12) spominju se Catharina da Pasman pancogola 1581 i Elena da Zara pancogola 1608. Gradska općina je davala prodaju kruha svake godine u zakup pancogolama (Brunelli, o. c.).

[26] Scultet J., Armamentarium chirurgicum, Amstelaedami 1741. – U ovom djelu su crteži i opis kirur. instrumenata.

[27] M. V. = more veneto. Mletačka godina je trajala do konca veljače, prema tome je Fiorini umro 1675. po našem računanju vremena.

[28] Angelo Emo je bio kapitan Zadra od 1674.–1676., a u to vrijeme je bio gradski knez Gianatonio Soderini, koji je vjerovatno bio odsutan, pa ga je zamjenjivao kapitan u funkciji vice kneza (cfr. Fondra L., Istoria della insigne reliquia di S. Simeone profeta, Zara 1855, 291 i 294 i De Benvenuti A., Zara nella cinta delle sue fortificazioni, Milano 1940, 256 i od istog pisca, Storia di Zara, Milano 1944, 374).

[29] Bedena je prema prof. Gavazziju vrsta fine tkanine i naša je riječ. Nema je u talij. rječnicima, a ni u Rječn. Jug. akad.

[30] Bulgharo je vrsta kože iz Bugarske (Boerio G., Dizionario del dialetto Veneziano, Venezia 1856).

[31] Zambelotto, camellotto, zamberlucco, camelato, camelino, cambellotto, gianbellotto = tkanina od devine ili kozje dlake, od koje su se pravile duge i široke haljine za zaštitu od hladnoće. Riječ dolazi od arapskog kheml, khemla. (Muratori L. A., Le antichità italiane, Milano 1751, t. I., disertaz. XXV.).

[32] Greghetta nisam našao u talij. rječnicima. Vjerovatno se radi o nekom ogrtaču grčkog tipa, sudeći po nazivu.

[33] Rumanetta također nisam našao u rječnicima. Budući da pripada »greghetti«, a srebrna je, mogla bi biti neka kopča ili sl.

[34] Tabin, tabi, tabinetto = starinska valovita haljina.

[35] Feraglil, ferarol, ferraiuolo, ferariol, tabarro, mantel = kaput (Boerio, Diz. ven.).

[36] Zipone, zupon, giubbone, zuppa, velada = starinski kratki abit za pokrivanje prsa, odgovara našem zobunu ili sadaku (prof. Gavazzi).

[37] Pustizza je vjerovatno hrvat. riječ, neka vrsta stola, jer stoji na nogarima. Nema je u Rječniku Jug. akad. ni u talij. rječnicima.

[38] Trapanno, trepanum je instrumenat, koji se upotrebljavao za bušenje kosti (lubanje), prethodno se užario, a sastojao se od modiolus mas. (muški) i modiolus foemina (ženska) i manubrium (držak). – Cfr. Scultet, o. c.

[39] Termokauteri su bili željezni instrumenti za paljenje, koji bi se užarili na vatri i pritiskali na određeno bolesno mjesto. Bilo ih je raznih oblika i veličina prema organu tijela, za koji su služili (pločice, kuglice). Njima su se liječile razne bolesti, između ostalog bolesni zubi i hemoroidi (vidi sl.).

[40] Fontanele su vještačke paljevine, koje su se vršile na koži tijela na zdravom mjestu, čime se mislilo privući na površinu tijela neku unutrašnju bolest. Sastojali su se od šuplje željezne kanule, kojom bi se pritisnula koža, i solidnog željeznog štapića, koji je veličinom odgovarao šupljoj kanuli. Štapić bi se užario i njime bi se kroz kanulu palila koža. Kod plašljivih osoba (djece) fontanele su se pravile posebnim kauterom, koji je bio sakriven u kutiji (vidi sl.). Cfr. Scultet, o. c. i De Villena M., De ustionibus et cauteriis quae vulgaliter fonticulli seu fontanellae appelantur, 1686.

[41] Speculum moris je vjerovatno pogreška mjesto speculum oris (zrcalo za pregled usta).

[42] Della Croce Giovanni Andrea, kirurg rođen u Veneciji 1509, gdje je i umro 1575. Napisao je »Chirurgia universale« (Tommaseo–Bellini, Dizionario della lingua italiana, 1861 i Dr. Stanojević V., Istorija medicine, Beograd 1953).

[43] Maggi Bartolomeo (1516–1552), prof. kirurg. u Bolonji. Napisao »De vulnerum a bombardarum et sclopetarum globulis illatorum et de eorum symptomatum curatione tractatio« (Enciclopedia italiana, Treccani 1929).

[44] Rosaccio Giuseppe, liječnik i geograf, rođen u Pardenone oko 1530., umro oko 1620. Napisao mnogo djela o geografiji i kozmografiji, između ostalih »Il microcosmo« (Encicl. ital.).

[45] Valverde Giovanni (De Amusco), španjolski anatom. God. 1556. izdao na španjolskom »Hystoria de la composition del cuerpo humano«. Knjiga je prevedena na talij. i latinski i služila je kao najbolji udžbenik anatomije onoga doba (Stanojević, o. c.).

[46] Guarini Gian Battista, pjesnik rođen u Ferari 1538., umro u Veneciji 1612., profesor retorike i poetike u Ferari, Tassov prijatelj, diplomat i političar, pisac drama, komedija, polit. govora i rasprava (»Il pastor Fido«, »L'idropica«, i t. d.). Vidi Encicl. ital.

[47] Fallopio Gabriele, anatom i kirurg, rođen u Modeni 1523., umro u Padovi 1562. Profesor najprije u Pizi, zatim u Padovi, gdje je naslijedio Vesalija. Otkrio je tubu uterinu i opisao unutrašnje uho. Napisao je mnoga djela, a glavno mu je »Observationes anatomicae« (Encicl. ital.).

[48] Da Vigo Giovanni, kirurg rođen u Rapalu 1450(?), umro 1525. Liječnik pape Julija II. Pisac djela »Practica in arte chirurgica copiosa continens novem libros«. Knjiga je bila prevedena na mnoge jezike i bila je na glasu kao najbolji tekst kirurgije (Encicl. ital.) .

[49] Fioravanti Leonardo (1518–1588), liječnik iz Bolonje. Bavio se kirurgijom i alkemijom. Napisao mnoga djela, između ostalih »La chirurgia distinta in tre libri con una giunta di secreti novi« (Enciel. ital.).

[50] Rucellai Giovanni, glasoviti humanista iz Ferare, rođen 1475, umro u Castel S. Angelo 1525. Majka mu je bila sestra Lorenza Veličanstvenog. Napisao je: »Rosmunda« (tragikom.), »Oreste«, »Le api« i parafrazu Virgil. Georgica u 4 knjige (Enciel. ital.).

[51] Mattioli Pierandrea, liječnk iz Siene, rođen 1500., umro u Trentu 1577. Napisao je najbolju raspravu svog vremena o mater. medici »Commentarii di Dioscoride«. Živio je na kr. dvoru u Pragu, zatim u Sieni, Rimu, Gorici i Trentu (Enciel. ital.).

[52] Mesue ml., glasoviti arapski liječnik poslije Avicene. Ostavio je tri farmakološka djela napisana prema drugim piscima, između ostalih »De siplicibus«, »De laxativis« i t. d. Ove knjige su bile u upotrebi kroz cijeli srednji vijek i poslije. U Veneciji su do 1623. doživjele 30 izdanja (Stanojević V., o. c.).

[53] Arrivabene Leonardo je potomak plem. mantovanske porodice slavne radi nauke i znanosti već u XV. st. (Straforello–Treves, Dizionario universale, Milano 1878).

[54] Polibije, grčki historik iz Megalopolisa (Arkadija), rođen oko 200 pr. n. e. Njegovo glavno djelo »Storie« sačuvano je samo djelomično. U njemu opisuje rimska osvajanja svijeta (Enciel. ital.).

[55] Skender-beg je bio albanski potentat, koji se proslavio u ratovima protiv Turaka. Rodio se 1403, a umro u Lješu 1468. Njegovo je pravo ime, pod kojim ga je opjevala i naša narodna pjesma, Kaštriotić (Kastriota) Jure, a ime Skender-beg su mu nadjeli Turci.

Zahvaljujem dru. S. Antoljaku, koji me je upozorio na ovdje izneseni inventar i inače mi bio savjetom od pomoći.

SUMMARY

THE INVENTORY OF A. FIORINI (1675) A ZADAR SURGEON

Zadar's medical men are mentioned by name from the 13th century onwards. On the basis of medical instruments found on the territory of Zadar we know for certain, that this town possessed physicians also in Roman times and even earlier; for, the year 559 marks the opening of a hospital in Zadar, the first on to-day's Croatian territory, and one of the first in Europe. In the last centuries of the Middle Ages the wealthier citizens of that town as well as its monasteries were opening also other hospitals. For contagious diseases there existed hospitals as early as the Middle Ages, in the time of the free commune of Zadar. A real civil hospital has been in existence since 1804.

The physicians were municipal officers. Usually there were at the same time two physicians and two surgeons, and as a rule they were foreigners. They had their permanent salary and, in addition, received fees from the patients they treated.

The inventory herein presented gives us an insight into the professional skill, general education and social status of those physicians. The inventory in question contains 100 surgical instruments (saws, knives, thermocauteries, fontanel-cauteries, instruments for the extraction of foreign bodies, tooth forceps, a vaginal speculum, accessories for the sewing up of wounds, syringes used in washing wounds, an enema, lancets etc.). Of the 49 books found about 20 deal with medicine, the majority of them written by well-known Italian authors of the 16th century (Della Croce, Maggi, Rosaccio, Varlverde, Fallopio, Da Vigo, Fieravanti, Mattioli). Of older authors only the Arabian writer Mesue the Younger is represented. The remaining books deal with philosophy, fiction, history, religion. This surgeon possessed comfortable apartments with fine furniture. It is interesting to note that among his belongings also a loom was found.